

دکتر مجید مساواتی آذر *

توزیع سنی و جنسی جمعیت و تغییرات آن در ایران

- توزیع سنی جمعیت :

برای مطالعات اجتماعی و اقتصادی ، شناخت ساخت و ترکسب سنی جمعیت و انعکاس تغییرات بوجود آمده در آن از نظر جمعیت شناسی دارای اهمیت فراوان است ، و برای همین منظور لازم است که تعداد و درصد جمعیت به تفکیک جنس در گروههای سنی مختلف محاسبه و معین گردد. می توان جمعیت را از نظر ساخت سنی در سه گروه بزرگتر به شرح زیر مورد مطالعه قرار داد:

۱ - گروه کودکان شامل جمعیت گروههای سنی ۱۴ - ۵ ساله

۲ - گروه بزرگسالان شامل گروههای سنی ۶۴ - ۱۵ ساله

۳ - گروه سالخوردگان شامل جمعیت ۶۵ ساله و بالاتر است

به منظور شناخت بهتر ترکیبات ساخت سنی جمعیت و مقایسه آن در کشورهای مختلف معمولاً از روش مزبور استفاده می شود. اما در مطالعات خاص اجتماعی و اقتصادی معمولاً ساخت سنی جمعیت در

* عضو هیات علمی گروه علوم اجتماعی - دانشگاه تبریز

گروه‌های سنی پنج ساله ، بیشتر مورد استفاده قرار می‌گیرد.

گروه همسالان سنی :

دگرگونی طولانی مدت در نرخ تولد و مرگ و میر و حادثه‌های ناگهانی نظیر جنگها ، قحطیها و بیماریها آثار خود را بر روی " ترکیب سنی" یک جمعیت در هر گروه سنی و جنسی برجای می‌گذارد. برای بررسی مفهوم همسال و شناخت محتوای دگرگونی در ترکیب سنی نموداری بنام هرم سنی جمعیت کمک خواهند نمود. همه افرادی که در سال معین متولد شوند، یک همسال سنی تشکیل خواهند داد و همه آنهائی که در یک سال معین شروع بکار نمایند یک همسال شغلی نامیده می‌شوند، و نیز همه دانشجویانی که در یکسال معینی وارد دانشگاه می‌شوند ، یک همسال تحصیلی تشکیل می‌دهند. بنابراین ایده همسال معده‌ای از افراد که در یک زمان مشابه در معرض تجربیات مشابه قرار بگیرند متمرکز می‌باشد. پژوهشگران هم سالان را به منظور تعقیب یک گروه در طول زمان مورد تحلیل قرار می‌دهند.

زمان اتفاق افتادن امری می‌تواند به اندازه امر اتفاق افتاده مهم باشد، زمانی که اعضای گروه همسالان در حال ورود به نیروی کار هستند، هرگونه رکورد از شانس شغلی همسالان نسبت به رکورد ۵ سال قبل و هنگامی که اعضای همین همسالان در دبیرستان بودند و یا ده سال بعد که همه آنها دارای شغلی خواهند شد، بسیار متفاوت خواهد بود. اندازه نسبی و ترکیب جنسی همسالان توسط هرمهای جمعیتی ترسیم می‌شوند.

هرم های سنی جمعیت :

همچنانکه گفته شد توزیع سنی و جنسی هر جمعیت را در نموداری که به هرم سنی جمعیت موسوم است می‌توان به صورت روشن نشان داد . در نمودار ۲ هرم سنی ، جمعیت ایران را برای سالهای ۱۳۴۵ و ۱۳۵۵ -

نشان داده ایم . چنانکه در نمودار ملاحظه می شود سن ها روی محور y با مجموع سن ۴ - ۵ ساله بعنوان مبداء شروع شده و تمامی جمعیت در گروه های سنی مختلف در روی محور x آورده شده است .

چنانکه دیده می شود در سمت راست ، مجموع جمعیت مردان و در سمت چپ مجموع جمعیت زنان در گروه های سنی ۵ ساله نمایش داده شده اند . خود هرم جمعیت مرکب از ۱۸ پاره خط افقی است که جمعیت را در تعدادی از مستطیل های عمود بر محور افقی که عرض آنها یکسان است و طولشان به نسبت مجموع افرادی که در آن گروه سنی قرار گرفته اند معین می نماید . هرم های جمعیتی با محاسبه ارقام سنی به صورت گروه های سنی ۵ ساله ترسیم می شوند ، ولی می توان آنها را به فاصله دلخواه و یا سنین منفرد ترسیم کرد .

نمودار شماره ۲ هرم سنی ، جمعیت ایران را در سرشماری ۱۳۴۵ نشان می دهد که بر هرم سنی جمعیت ایران در سال ۱۳۵۵ منطبق است . ولی در قسمت زیرین هرم سنی جمعیت سال ۱۳۴۵ پهن تر است . زیرا در سال ۱۳۴۵ حدود ۴۶ درصد جمعیت از گروه های سنی ۱۴ - ۵ ساله تشکیل شده است ، در حالیکه در سال ۱۳۵۵ میزان جمعیت این گروه سنی کمی کاهش یافته و به ۴۴/۵ درصد رسیده است . بعلاوه افراد واقع در گروه های سنی ۶۵ ساله و بیشتر در سال ۱۳۴۵ حدود ۳/۹ درصد جمعیت را تشکیل می دهند ولی در سال ۱۳۵۵ میزان این گروه های سنی به ۳/۵ درصد کاهش یافته است . (ر - ک - به جدول شماره ۳) .

این گونه تفاوتها در توزیع درصد سنی در دو سرشماری کشور را می توان با توجه به این واقعیت بیان کرد که سطوح باروری در سال ۱۳۴۵ در مقایسه با سال ۱۳۵۵ بیشتر بوده است .

نمودار شماره ۳ - هرم سنی ، جمعیت ایران را بر اساس سرشماری سال ۱۳۶۵ نشان می دهد . برپایه داده های این سرشماری ، از کل جمعیت کشور حدود ۴۵/۶ درصد جمعیت گروه های سنی کمتر از ۱۵ ساله ، و ۲/۹

درصد در گروههای سنی ۶۵ ساله و بالاتر قرار دارد. (ر. ک. به جدول شماره ۳).

مقایسه هرمهای جمعیتی سالهای ۱۳۵۵ و ۱۳۶۵ نشانگر آن است که میزان باروری در این ده سال کمی افزایش یافته است. زیسر جمعیت گروههای سنی ۱۴ - ۵ ساله در سال ۱۳۵۵ حدود ۴۴/۵ درصد بوده، در حالیکه در سال ۱۳۶۵ میزان آن به ۴۵/۶ درصد رسیده است. در واقع هرم سنی جمعیت ایران در هر دو سرشماری اگرچه در این گروه سنی چندان تغییر نکرده است (حدود ۱ درصد) ولی افزایش حجم گروه سنی ۴ - ۵ ساله از ۱۵/۸ درصد در سال ۱۳۵۵ به ۱۸/۳ درصد در سال ۱۳۶۵ نشان می دهد که در دهه ۱۳۵۵ تا ۱۳۶۵ میزان مولید شدیداً افزایش داشته است و در نتیجه قسمت زیرین هرم سنی جمعیت سسال ۱۳۶۵ گسترده تر شده است. زیرا گروه سنی ۴ - ۵ ساله تعداد نوزادانی است که در ۵ سال قبل از سرشماری ۱۳۶۵ بدنیا آمده اند. براساس داده های سرشماری ۱۳۵۵، از ۳۳/۷۰۸/۷۴۴ نفر جمعیت ایران تعداد ۵/۳۲۹/۷۱۲ نفر در گروه سنی ۴ - ۵ ساله بوده است که ۱۵/۸ درصد جمعیت را تشکیل می دهد. (۱) در حالیکه در سال ۱۳۶۵ از ۴۹/۴۴۵/۰۱۵ نفر جمعیت ۹/۰۴۴/۸۲۲ نفر در گروه سنی ۴ - ۵ ساله قرار داشتند که ۱۸/۳ درصد جمعیت را تشکیل می دهد (۲) (ر. ک. به جدول شماره ۱).

در جدول شماره ۱ ساخت سنی جمعیت ایران به تفکیک جنس و تغییرات حاصل شده در دو سرشماری ۱۳۵۵ و ۱۳۶۵ نشان داده شده است.

- ۱ - سرشماری عمومی نفوس و مسکن کل کشور، جلد ۱۸۶، سال ۱۳۵۵، ص ۱.
- ۲ - سرشماری عمومی نفوس و مسکن کل کشور، جلد ۶ سال ۱۳۶۵ ص ۶۹.

جدول شماره ۱ - توزیع سنی و جنسی جمعیت ایران در سالهای ۱۳۵۵ و ۱۳۶۵ (۱)

سال ۱۳۶۵				سال ۱۳۵۵				تفاوت		درصد	سردوزن	گروههای سنی
درصد	زن	مرد	مرد وزن	درصد	زن	مرد	درصد	مرد	درصد			
۱۸/۴	۲۴۸۸۶۵	۱۸/۲	۹۰۴۲۸۲	۱۵/۹	۲۶۰۲۷۶۱	۱۶/۳	۲۸۲۴۳۲	۱۵/۸	۵۳۲۹۷۱۲	۵-۴		
۱۵/۲	۲۹۸۲۵۰۹	۱۵/۲	۱۵۰۸۸۹۱	۱۵/۵	۲۵۴۱۵۱۲	۱۵/۷	۲۷۴۴۹۰	۱۵/۹	۵۳۷۶۵۳۳	۵-۹		
۱۱/۸	۳۸۴۶۶۷	۱۲	۵۰۳۳۰۰	۱۲/۵	۳۰۴۴۸۲	۱۲	۲۳۵۸۳۵	۱۲/۵	۴۳۰۲۱۱۸	۱۰-۱۴		
۱۰/۵	۲۵۲۱۸۲۸	۱۰/۵	۵۱۹۲۲۰۲	۱۰/۹	۱۷۸۱۷۲۶	۱۰/۵	۱۸۱۸۵۳۹	۱۰/۷	۳۶۰۰۲۶۵	۱۵-۱۹		
۸/۶	۲۰۹۰۱۰۹	۸/۵	۴۱۹۳۷۲۴	۸/۹	۱۴۵۱۳۵۷	۷/۷	۱۳۴۰۵۵۸	۸/۳	۲۷۹۲۲۱۵	۲۰-۲۴		
۷/۵	۱۸۱۲۶۵۸	۷/۴	۳۵۳۲۲۹۷	۶/۷	۱۱۰۱۲۹۰	۵/۸	۱۰۱۰۱۹۵	۶/۳	۲۱۱۱۵۸۵	۲۵-۲۹		
۶	۱۴۴۵۰۷	۵/۹	۲۹۲۷۹۸۳	۵/۳	۸۶۶۵۲۴	۴/۸	۸۴۴۴۵۲	۵	۱۷۰۶۶۹۷	۳۰-۳۴		
۴/۴	۱۰۷۲۳۹۸	۴/۳	۲۱۱۷۲۱۱	۴/۹	۸۰۱۲۷۹	۲/۷	۸۲۵۳۴۰	۴/۸	۱۶۲۶۶۱۹	۳۵-۳۹		
۳/۴	۸۲۱۴۵	۳/۳	۱۶۵۵۲۵۱	۴/۷	۷۷۳۲۸۴	۵/۱	۸۹۵۳۰۱	۵	۱۶۶۰۶۸۵	۴۰-۴۴		
۳/۲	۷۶۶۱۷۲	۳/۲	۱۵۸۵۳۹۸	۳/۹	۶۳۸۳۲۹	۴/۳	۷۵۱۰۳۶	۲/۷	۱۳۸۹۴۶۵	۴۵-۴۹		
۳	۷۴۲۲۷۸	۳/۲	۱۵۹۹۰۱۸	۳/۶	۵۹۳۳۷۶	۴/۲	۷۲۱۶۷۲	۳/۶	۱۳۲۹۰۶۹	۵۰-۵۴		
۲/۶	۶۲۳۳۱۸	۲/۷	۳۲۷۷۴۶	۱/۹	۳۰۷۱۸۲	۲/۳	۳۶۷۰۵۵	۲	۷۰۲۸۸۷	۵۵-۵۹		
۲/۲	۵۳۲۷۶۸	۲/۴	۱۱۸۶۶۲۲	۱/۸	۲۸۲۷۲۲	۱/۷	۳۰۱۲۰۵۲	۱/۷	۵۸۴۱۴۴	۶۰-۶۴		
۱	۳۰۱۳۰۹	۱/۳	۵۲۷۷۹۶	۱	۱۶۵۶۹۴	۱	۱۸۱۵۴۴	۱	۳۶۷۳۳۸	۶۵-۶۹		
۰/۷	۱۶۷۲۲۹	۰/۷	۳۴۲۰۲۰	۱/۱	۱۸۲۰۶۹	۱/۱	۱۹۳۰۶۵	۱/۱	۳۸۰۱۶۴	۷۰-۷۴		
۰/۴	۱۰۷۳۲۷	۰/۴	۲۰۹۵۳۰	۰/۵	۸۹۸۰۰	۰/۶	۱۱۴۲۹۷	۰/۹	۳۰۴۰۹۷	۷۵-۷۹		
۰/۴	۹۷۶۶۵	۰/۴	۱۸۲۵۸۷	۰/۴	۶۷۴۴۱	۰/۴	۷۷۹۷۷	۰/۴	۱۴۵۶۷۸	۸۰-۸۴		
۰/۴	۹۷۳۰	۰/۴	۱۹۱۷۸۵	۰/۳	۵۱۷۲۹	۰/۳	۵۷۵۱۴	۰/۳	۱۰۹۲۹۳	۸۵ x		
۱۰۰	۲۴۱۶۰۴۹	۱۰۰	۲۴۴۵۰۱۰	۱۰۰	۱۶۳۵۲۴۷	۱۰۰	۱۷۳۵۶۲۲	۱۰۰	۳۳۷۰۸۷۲۴	تمامی سنین		

۱- سرشماری کل عمومی نفوس و مسکن کل کشور در سالهای ۱۳۵۵ و ۱۳۶۵ ، صفحات ۱ و ۶۵ .

در جدول شماره ۲ - درصد گروههای سنی جمعیت ایران برای سالهای ۱۳۳۵ و ۱۳۴۵ و ۱۳۵۵ و ۱۳۶۵ آورده شده است .

جدول شماره ۲ (تغییرات گروههای سنی در جمعیت ایران از

۱۳۳۵ تا ۱۳۶۵) (۱)

گروههای سنی	۱۳۳۵	۱۳۴۵	۱۳۵۵	۱۳۶۵
۰ - ۴	۱۷/۷	۱۷/۶	۱۶/۱	۱۸/۳
۵ - ۹	۱۴/۹	۱۶/۴	۱۵/۶	۱۵/۲
۱۰ - ۱۴	۹/۶	۱۲	۱۲/۸	۱۲
۱۵ - ۱۹	۷/۵	۸/۴	۱۰/۶	۱۰/۵
۲۰ - ۲۴	۷/۹	۶/۷	۸/۳	۸/۵
۲۵ - ۲۹	۸	۶/۶	۶/۳	۷/۴
۳۰ - ۳۴	۷/۳	۶/۷	۵	۶/۲
۳۵ - ۳۹	۵/۶	۵/۷	۴/۹	۴/۳
۴۰ - ۴۴	۴/۷	۵/۳	۵	۳/۳
۴۵ - ۴۹	۳/۴	۳/۳	۴/۱	۳/۲
۵۰ - ۵۴	۴/۲	۳	۴	۲/۷
۵۵ - ۵۹	۲	۱/۷	۲/۱	۲/۷
۶۰ - ۶۴	۳/۲	۲/۷	۱/۷	۲/۴
۶۵ ساله به بالا	۴	۳/۹	۳/۵	۲/۹

عوامل موثر در افزایش جمعیت :

تعداد تولدهائی که در هر سال در یک جمعیت اتفاق می افتد در اثر عوامل گوناگون جمعیتی واجتماعی مانند توزیع سنی - جنسی جمعیت و کاهش یا افزایش ازدواجها ، سنین ازدواجها ومدت ازدواجها ، و تعداد فرزندان دلخواه برای زوجین در محیط خانواده تغییر می کند .

بعلاوه ، این تعداد تا اندازه زیاد به وسیله عوامل دیگری مانند شرایط محیط اجتماعی و اقتصادی در زمان های مختلف تغییر پذیر است . علیرغم اثرات این عوامل نباید از تاثیر شرایط فرهنگی ، تحصیلات و بویژه نقش مذهب و نگرشهای مربوط به تعداد فرزندان مطلوب در خانواده و برنامه های کنترل و تحدید موالید در جامعه غافل شویم .

در هر حال ، افزایش درصد نوزادان در سالهای بعد از انقلاب اسلامی ایران ناشی از این گونه عوامل جمعیتی - اجتماعی است و تفاوتی را که در نمودار هرم سنی جمعیت سال ۱۳۶۵ در قسمت زیرین بوجود آورده ، می توان در جدولهای شماره ۱ و ۲ و ۳ آنها را بخوبی مشاهده کرد .

آمارهای حیاتی موجود نشان می دهند که رشد جمعیت در ایران از حدود سال ۱۳۳۰ - ۱۳۲۰ شروع شده . و میزان رشد از ۱/۴ درصد در سال ۱۳۱۰ به ۲/۳ درصد در سال ۱۳۳۰ افزایش یافته است . در فاصله سالهای ۴۵ - ۱۳۲۵ این میزان به ۳/۱ درصد افزایش می یابد و این میزان تنهادر فاصله سالهای ۵۵ - ۱۳۴۵ کمی کاهش داشت که حدود ۲/۷ درصد گزارش شده است و بالاخره میزان رشد جمعیت در فاصله دو سرشماری ۶۵ - ۱۳۵۵ به ۳/۹ درصد می رسد که این میزان افزایش جمعیت در ۳۰ سال اخیر در ایران بی سابقه بوده است .

در زیر میزان های رشد جمعیت ایران آورده شده است. (۱)

میزان رشد سالیانه	سال
۰/۲ - ۰/۳ درصد	۱۲۷۹
" ۰/۴	۱۳۰۰
" ۰/۶	۱۳۲۰
" ۲/۱	۱۳۳۰
" ۲/۵	۱۳۳۵
" ۳/۱	۱۳۴۵
" ۲/۷	۱۳۵۵
" ۳/۹	۱۳۶۵

نمودار شماره ۱ - رشد سالیانه جمعیت ایران در سالهای مختلف

۱ - مجید مساواتی آذر : دیدگاههای جامعه‌شناسی درباره تغییرات

اجتماعی، انتشارات هادی، تبریز، ۱۳۷۲، ص ۱۵۲.

بنابراین نظریات متخصصان مسایل جمعیتی ایران به جز تاثیر بسیاری از عوامل اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی ، مهمترین دلایل افزایش جمعیت ایران عبارتند از :

۱ - نبودن سیاست های تنظیم و کنترل جمعیت در کاهش باروری زنان و سطح باروری بالا.

۲ - ساخت سنی بسیار جوان کشور و به همین جهت حجم بسیار زیاد زنان واقع در سنین بالقوه باروری (۴۵ - ۱۵ ساله).

۳ - تاثیر عقاید مذهبی که زناشوئی در سنین پائین و زیاد بجهت آوردن را امری طبیعی و بسیار نیکو می شمارد و همچنین وابستگی به سن و آداب و رسوم.

۴ - افزایش حجم ازدواجها در سالهای بعد از انقلاب اسلامی از مهمترین علل آن بشمار میرود زیرا میزان رشد ازدواج در سال ۱۳۶۵ در مقایسه با سال ۱۳۵۵ ، هر سال بطور متوسط ۸ درصد بوده که این میزان حدود دو برابر افزایش جمعیت در کل کشور بوده است . (۱)

۵ - وضع اجتماعی - اقتصادی بویژه در میان خانواده طبقات پائین اجتماعی و روستائیان که در ازدواجهای زودرس تاثیر عمده ای داشته است .

۶ - سطح نازل اشتغال زنان در مناطق شهری که از ۸/۹ درصد در سال ۱۳۶۵ تجاوز نمی کند . بنابراین ، نظام رایج ارزشهای فرهنگی و اجتماعی نه تنها اشتغال زنان را تشویق نکرده ، بلکه خود در شرایط تاسف آوری وظایف زنان را تنها در محیط خانواده و برای انجام تکالیف زناشوئی در کانون خانواده محدود نموده است .

به هر حال در ایران همانند بسیاری از ممالک کم رشد در همان حال که میزان ولادت در سطح بالا میباشد ، میزان مرگ و میرکاهش یافته

۱ - مجید مساواتی آذر : آسیب شناسی اجتماعی ایران ، انتشارات نوبل ،

تبریز ، ۱۳۷۴ ، ص ص ۱۶۷ - ۱۶۶ .

و در نتیجه افزایش جمعیت محسوس است .

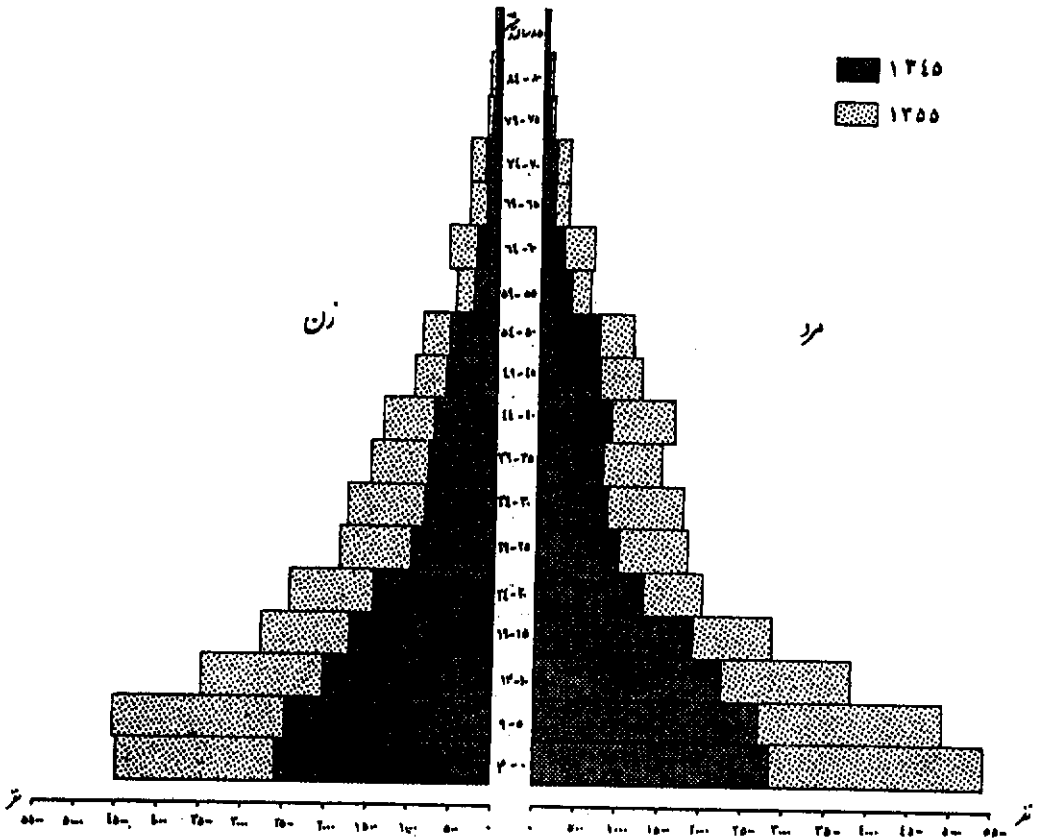
در نمودار شماره ۴ هرم سنی جمعیت استرالیا آورده شده و با مقایسه نمودار هرم سنی شماره ۲ و ۳ مشاهده می کنیم که هرم سنی جمعیت ایران در مقایسه با هرم سنی جمعیت استرالیا افزایش شدید موالید در ایران را بخوبی نشان می دهد و ایران دارای هرم سنی با یک پایه پهن تر و تقریباً به شکل مستطیل کشیده درآمده است. این نوع هرم سنی در کشورهای در حال توسعه بچشم می خورد (نمودارهای شماره ۲ و ۳) .

در حالیکه جمعیت کشور استرالیا در اثر ثبات ولادت و مرگ و - میر، تقریباً ثابت است و اگرچه در سالهای اخیر ، مهاجرت های زیادی در این کشور جریان دارد که در گروه های سنی ۴۴ - ۳۵ ساله و بیشتر در نمودار هرم ترسیم شده نمایان است (مراجعه کنید به نمودار ۴) . اما افزایش سریع جمعیت در ایران از پهن تر شدن قاعده هرم سنی بویژه در گروه سنی ۴ - ۵ ساله در سال ۱۳۶۵ در مقایسه با سال ۱۳۵۵ حکایت دارد ، زیرا نزدیک به $\frac{1}{3}$ جمعیت ایران ($\frac{18}{3}$ درصد) در این گروه سنی قرار دارد ، و این موضوع افزایش سریع موالید را در سالهای بعد از انقلاب اسلامی که از افزایش میزانهای ازدواج ناشی شده است بخوبی نشان می دهد .

طرز ساختن هرم سنی :

- ۱ - ترسیم محورهای افقی و عمودی
- ۲ - تقسیم محور افقی به دونیم بشکلی مناسب
- ۳ - قرار دادن گروه های سنی ۵ ساله بر روی محور عمودی
- ۴ - مدرج کردن دو طرف محور افقی (مرد وزن) بشکلی مناسب
- ۵ - قرار دادن عدد یا درصد روی درجات محور افقی (مثلاً در اشکل ۱۰۰/۰۰۰ نفر) .

نمودار شماره ۲- هر م سنی جمعیت کل کشور برای سالهای ۱۳۴۵ و ۱۳۵۵ (۱)

۱- سرشماری عمومی نفوس و مسکن کل کشور (آبان ۱۳۵۵) صفحه پانزدهم.

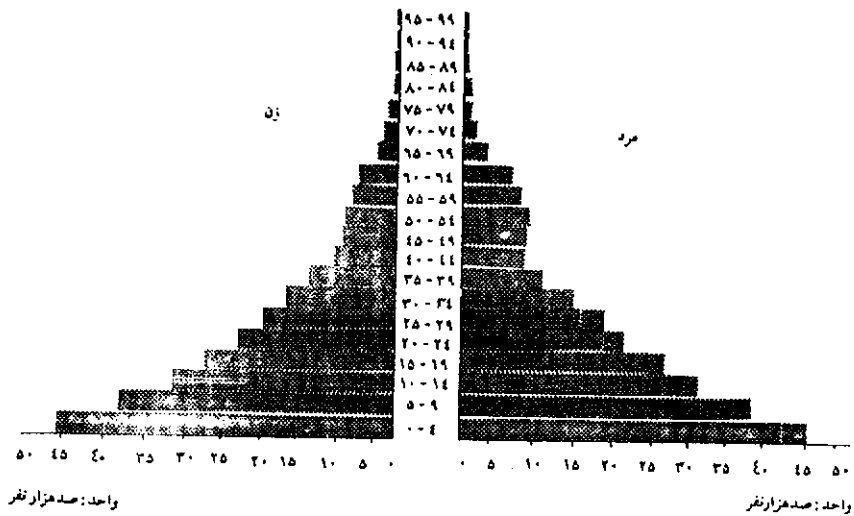
۱- سرشماری عمومی نفوس و مسکن کل کشور (آبان ۱۳۵۵) صفحه پانزدهم.

۶- ترسیم اندازه‌های جمعیت روی محور
با جمع جمعیت روی هر طرف هرم به جمعیت هر جنس خواهیم
رسید. (۱)

نمودار شماره ۳ (هرم سنی جمعیت ایران در سال ۱۳۶۵) (۲)

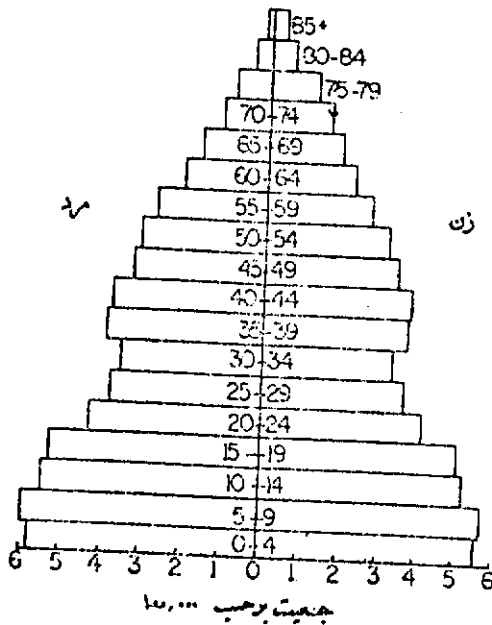
نمودار ۳ -

هرم سنی جمعیت ایران ۱۳۶۵

- ۱- دکتر محمد شیخی : تحلیل و کاربرد جمعیت‌شناسی : انتشارات اشراقی - (۱۳۷۱) ص ۹۷ .
- ۲- سرشماری عمومی نفوس و مسکن کل کشور ، سال ۱۳۶۵ ، ص ۳. نمودار شماره ۳ براساس گروه‌های سنی و جنسی جمعیت کشور در سال ۱۳۶۵ ترسیم شده است .

نمودار ۴ - هرم جمعیتی استرالیا براساس سرشماری ۱۹۶۶ (۱)

ترکیب گروه‌های سنی جمعیت ایران در جدول شماره ۲ - در سه گروه سنی بزرگتر با جمعیت استرالیا مقایسه شده است. ارقام این جدول نشان می‌دهد که ساختمان سنی جمعیت ایران در مقایسه با جمعیت استرالیا تفاوت‌های عمده‌ای دارد. مثلاً در گروه سنی ۱۴ - ۵ ساله، میزان جمعیت ایران دو برابر جمعیت استرالیا است. بعلاوه در گروه سنی ۶۴ - ۱۵ ساله نیز تفاوت زیادی وجود دارد. در حدود ۵۵ تا ۵۳ درصد جمعیت ایران در این گروه سنی قرار دارد. در حالیکه ۶۶ درصد جمعیت

۱ - اچ پولارد و همکاران: روش‌های تحلیل جمعیت، انتشارات بخش جمعیت‌شناسی دانشگاه شیراز، ۱۳۶۸، ص ۲۱.

استرالیا را این گروه سنی تشکیل می‌دهد. گذشته از آن گروه سنی ۶۵ -
 ساله و بیشتر در استرالیا تقریباً چهار برابر ایران است .
 جدول شماره ۳- گروههای سنی منتخب برای سالهای
 ۱۳۲۵ و ۱۳۴۵ و ۱۳۵۵ و ۱۳۶۵ در ایران و استرالیا
 در سال ۱۹۶۶ (۱) و (۲)

استرالیا	ایران				گروههای سنی
	۱۳۴۵ (۱۹۶۶)	۱۳۶۵ (۱۹۸۶)	۱۳۵۵ (۱۹۷۶)	۱۳۴۵ (۱۹۶۶)	
۲۱/۵	۴۵/۶	۴۴/۵	۴۶/۱	۴۲/۲	۱۴ - ۵
۶۶/۱	۵۱/۵	۵۲	۵۲	۵۳/۸	۶۴ - ۱۵
۱۲/۴	۲/۹	۳/۵	۳/۹	۴	۶۵ ساله و بیشتر
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	درصد

ساختمان سنی جمعیت در مناطق مختلف کشور و تغییرات آن :

میزان گروههای سنی در مناطق ایران متفاوت است ، و در مناطقی
 که در سالهای گذشته از نظر اقتصادی و اجتماعی چندان پیشرفتی نداشته
 است به علت بالا بودن میزان مولید، گروههای سنی کمتر از ۱۵ ساله
 بخش وسیعی از جمعیت را تشکیل می‌دهد. بطور مثال در سال ۱۳۶۵ حدود

۱ - سرشماری های عمومی نفوس و مسکن ، سالهای ۱۳۲۵ و ۱۳۴۵ و ۱۳۵۵
 و ۱۳۶۵ .

۲ - اچ پولارد و همکاران : روشهای تحلیل جمعیت ، ماخذ پیش ص ۲۱ .

۵۰ درصد جمعیت استان لرستان را گروه‌های سنی کمتر از ۱۵ ساله تشکیل می‌دهد (دقیقا ۴۹/۹ درصد) (۱) و برعکس در استان آذربایجان شرقی این میزان پایین‌تر است گروه‌های سنی ۱۴ - ۵ ساله حدود ۴۶/۳ درصد جمعیت این استان را تشکیل داده است (۲).

بعلاوه چنانکه در جدول ۴ دیده می‌شود، میزان جمعیت در میان مردان و نیز در میان زنان در گروه سنی ۱۴ - ۵ ساله مناطق روستایی در تمام سالهای مطالعه شده از میزان مناطق شهری بیشتری است. بطور مثال در سال ۱۳۶۵، میزان گروه سنی ۱۴ - ۵ ساله در مناطق روستایی برای پسران ۴۸/۸ درصد است، در حالی که در مناطق شهری حدود ۴۲/۷ درصد می‌باشد و این میزان برای دختران ۴۸/۳ درصد در مناطق روستایی است که با رقم ۴۳ درصد مناطق شهری قابل مقایسه است.

موضوع دیگری که در این جدول ملاحظه می‌شود پایین بودن جمعیت سالخورده است که از سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۶۵، از میزان آن کاسته شده است، و می‌توان گفت که بالا بودن میزان جمعیت کمتر از ۱۵ ساله در جوامع روستایی نتیجه ولادت زیاد است. و بعلاوه، پایین بودن میزان جمعیت ۶۵ ساله و بالاتر، نشانه پایین بودن میزان عمر متوسط است.

"ورتهایم" جامعه‌شناس هلندی پس از مطالعاتی که در اندونزی بعمل آورد و آن را با سایر کشورها مقایسه نمود به این نتیجه رسید که در جمعیت بیشتر کشورهای توسعه نیافته نسبت افراد کمتر از ۱۵ ساله به کل جمعیت در حدود ۴۰ درصد و یابیشتر از آن بوده است، ورتهایم این پدیده را مبنای یک سلسله فرضیاتی قرار داد و به موجب آن چنین اظهار نظر کرد که اولاً هر سرزمینی که چنین جمعیتی داشته باشد از لحاظ

۱ - سرشماری عمومی نفوس و مسکن استان لرستان، سال ۱۳۶۵، ص ۲.

۲ - سرشماری عمومی نفوس و مسکن استان آذربایجان شرقی، سسال

اقتصادی جزو سرزمینهای توسعه نیافته محسوب می شود. ثانیاً میسران میزان ولادت و میزان ازدیاد طبیعی جمعیت و مرگ و میر نوزادان و افراد گروه کمتر از ۱۵ سال در این کشورها رابطه ای وجود دارد (۱).

۱- دکتر جمشید بهنام : جمعیت شناسی ، انتشارات دانشگاه تهران ،

جدول شماره ۲- توزیع درصد جمعیت ایران در سالیهای ۱۳۲۵ و ۱۳۴۵ و ۱۳۶۵ بر اساس گروههای سنی بزرگ به تفکیک مناطق شهری روستایی (۱) و (۲)

۱۳۶۵		۱۳۵۵				۱۳۴۵				۱۳۳۵				سال و مناطق
		روستا نشین		شهر نشین		روستا نشین		شهر نشین		روستا نشین		شهر نشین		
زن	مرد	زن	مرد	زن	مرد	زن	مرد	زن	مرد	زن	مرد	زن	مرد	گروههای سنی
۲۸/۳	۲۸/۸	۴۳	۴۲/۷	۴۶	۴۹	۴۱	۴۶/۸	۲۸/۴	۴۴/۴	۴۴/۱	۴۲/۸	۴۲/۴	۴۵/۴	
۴۸/۷	۴۷/۸	۵۳/۱	۵۴/۷	۵۰/۵	۴۷	۵۵	۴۹/۲	۲۷/۵	۵۲	۵۲/۴	۵۳/۲	۵۲/۳	۵۶	۱۵-۶۴
۲	۳/۴	۷/۹	۲/۶	۳/۲	۲	۳	۴	۴/۱	۳/۶	۳/۵	۴	۴/۳	۳/۶	۶۵-ساله به بالا
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	

۱- ماخذ : سرشماری عمومی نفوس و مسکن سالیهای ۱۳۲۵ و ۱۳۴۵ و ۱۳۵۵ و ۱۳۶۵ کل کشور

۲- دکتر جعفریان : ماخذ فکر شده، ص ۹۱

نتیجه گیری :

در سالهای اخیر، کشورهای در حال توسعه تلاشهای خود را به مسایلی متمرکز کردند که بتوانند از آن طریق زندگی مردم خود را بسالاب برند و از این جهت، آنها به ارزیابی رشد و چگونگی توزیع جمعیت نمودند. در برخی از این کشورها برنامه‌ریزیهای اقتصادی، برنامه‌ریزی‌های توسعه و برنامه‌ریزی‌های پنج‌ساله، همگی منوط به کنترل رشد جمعیت بر حسب وسایل امرامعاش موجود در دسترس، شد. برنامه‌ریزی‌های این کشورها دریافته‌اند که کاهش سریع و بی سابقه در میزان‌های مرگ و میر عامل عمده رشد جمعیت این جوامع بوده است. (۱)

بین سالهای ۱۳۲۵ - ۱۳۵۵ جمعیت ایران افزایش برابر ۵/۶ درصد داشت. این در حالی است که ۲۵ سال بعد از آن یعنی در سال ۱۳۴۵، میزان افزایش جمعیت در این کشور ۳/۱ درصد گزارش شده است. همانطور که طی سالهای ۶۵ - ۱۳۳۵ میزان موالید در این کشور تا حدودی ثابت مانسده و میزان مرگ و میر طی سالهای ۱۳۵۵ - ۱۳۳۵ به ۱۲ در هزار کاهش یافته است. نتیجتاً طی سالهای ۱۳۶۵ - ۱۳۳۵ رشد جمعیت ایران بسیار قابل توجه بوده است. به عنوان مثال از سال ۶۵ - ۱۳۳۵ میزان موالید تقریباً ثابت مانده و بین ۴۵ - ۴۰ در هزار و میزان مرگ و میر در حدود ۱۲ در هزار بوده است. بنابراین، میزان رشد سالانه جمعیت بطور متوسط ۳/۴ درصد بوده است. (۲)

صاحب نظران جمعیتی چنین اظهار نظر می‌نمایند که جاری شدن آبهای فراوان بر یک زمین متروک بخودی خود مساله نیست، اگر این آبها به

۱ - دکتر محمد تقی شیخی تحلیل و کاربرد جمعیت شناسی، انتشارات اشراقی

۱۳۷۱، ص ۱۹۵.

۲ - سازمان برنامه و بودجه: رشد جمعیت و نیازهای ناشی از آن، ۱۳۶۵.

حالت سیلی درآیند و تخمی را که در زمین کاشته شده بشویند و با خود ببرند مضر و خطرناک می شوند . ولی اگر تشکیلات صحیح آبپارادرنهری جاری منظمی قرار دهد و از آن راه تخم هائی را که بدقت کاشته شده آبیاری کند همان آبها خود به منبع ذیقیمتی از نیروی تولید تبدیل می شوند . به همین جهت ، هر انسانی که به جمعیت افزوده می شود بخودی خود یک منبع گرانبهای ثروت و سرچشمه نیروی تولیدی تازه است .

اگر شالوده اجتماع طوری باشد که استعداد و قدرت استفاده از چنین نیروئی را داشته باشد، در آن صورت ازدیاد نفوس نه تنها مشکلی برای اقتصاد بوجود نمی آورد، بلکه خود عاملی در تسریع رشد و توسعه می شود. ولی اگر تشکیلات اقتصادی و اجتماعی و سیاسی بر شالوده های نامناسب قرار گرفته باشد، این منبع ثروت نه تنها به شکل انسان گرسنه ای تجلی می کند بلکه مشکلات مزبور را چندین برابر می کند. (۱)

با این توضیح ، مساله واقعی کشورهای عقب افتاده هم مساله ازدیاد نفوس است و هم آنست که وجود شالوده های اجتماعی و اقتصادی کهنه و نامناسب مانع در راه استفاده از جمعیت های تازه و " اضافی " می شود و هم خود از هرگونه استفاده صحیح از منابع انسانی موجود جلوگیری می کند.

برقراری اعتدال میان رشد جمعیت و رشد منابعی که در واقع مورد استفاده مردم است مستلزم تحت کنترل درآوردن جمعیت بطور کلی و از بین بردن کم اشتغالی و بیکارگماردن مجموع جمعیت فعال است و این امری است که به سرمایه گذاری های بزرگ نیازمند است .

۱ - دکتر مجید رهنما : مسایل کشورهای آسیائی و افریقائی ، کتاب اول ، چاپ دوم ، انتشارات مطالعات و تحقیقات اجتماعی ، ۱۳۵۰ ، ص

لازمه برقراری تعادل، تحقق سرمایه‌گذاریهای متناسب با جمعیت است. زیرا برای اینکه سطح زندگی یک جمعیت که سالانه $2/5\%$ تا 3% - افزایش یابد باید امکان سرمایه‌گذاری 10% تا 12% از درآمد ملی وجود داشته باشد و این امر مستلزم آن است که درآمد سرانه ملی افزایش قابل توجهی داشته باشد زیرا به‌روزی هم میزان سرمایه‌گذاریهاتحادی — اهمیت درآمد ملی بستگی دارد. هنگامی که این درآمد از سطح معیسن پایین‌تر باشد، آنگاه در عمل تشکیل اندوخته و ذخیره غیرممکن به‌نظر میرسد.

و بالاخره برقراری تعادل پایدار مستلزم کندی سرعت آهنگ افزایش جمعیت است. در بسیاری از کشورهای کم‌رشد، سرعت کنونی یا آتی این آهنگ چنان سرمایه‌گذاری‌های جمعیتی خارج از اندازه‌ای را تحمیل می‌کند که دیگر چندان چیزی برای سرمایه‌گذاری اقتصادی باقی‌نمی‌ماند. میتوان سرنوشت کشورهای کم‌رشد را به سرنوشت فردی تشبیه کرد که می‌خواهد بالابرد و در حالیکه روی پلکان یک پایی روی برقی قرارداد، او برای اینکه در همان سطح بماند مجبور است بدود و اگر بخواهد بالا برود باید تلاش فوق‌العاده‌ای انجام دهد و هر اندازه پایی روبرویش در پایی رفتن کمتر شود توفیق او بیشتر می‌شود (رشد جمعیت) افزایش سالیانه جمعیت اگر برابر با $1/5\%$ باشد باید آن را مناسب و اندازه دانست و چنین افزایشی مستلزم آن است که به‌اندازه 6% از درآمد ملی سرمایه‌گذاری متناسب با جمعیت شود. و این همان میزانی است که در حال حاضر کشورهای کم‌رشد سالانه سرمایه‌گذاری می‌کنند در حالیکه اکثر اوقات افزایش جمعیتشان بیش از $2/5\%$ است. این کاهش مطلوب در افزایش جمعیت مستلزم آن است که میزان موالید که اکنون در حدود 40% تا 45% در هزار است تا حدود 25% در هزار پایین بیاید. (۱)

۱- ایولاگست: جغرافیای کم‌رشدی، ترجمه سیروس‌سپاهی، ۲۱۱ - ۲۱۲.

منابع

- ۱- بهنام (جمشید): جمعیت شناسی، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۴۱
- ۲- پولارد، اچ و همکاران، روشهای تحلیل جمعیت، انتشارات بخش جمعیت شناسی، دانشگاه شیراز، ۱۳۶۸.
- ۳- رهنما (مجید): مسایل کشورهای آسیائی و افریقایی، کتاب اول، چاپ دوم، انتشارات مطالعات و تحقیقات اجتماعی، ۱۳۵۰.
- ۴- سرشماری عمومی نفوس و مسکن، کل کشور، سال ۱۳۳۵.
- ۵- سرشماری عمومی نفوس و مسکن کل کشور سال ۱۳۴۵.
- ۶- سازمان برنامه (مرکز آمار ایران) سرشماری عمومی نفوس و مسکن کل کشور، جلد ۱۸۶، سال ۱۳۵۵.
- ۷- سازمان برنامه و بودجه: رشد جمعیت و نیازهای ناشی از آن، ۱۳۶۰
- ۸- سرسازمان برنامه (مرکز آمار ایران) سرشماری عمومی نفوس و مسکن استان آذربایجان شرقی، سال ۱۳۶۵
- ۹- سازمان برنامه (مرکز آمار ایران) سرشماری عمومی نفوس و مسکن، کل کشور، جلد ۶، سال ۱۳۶۵
- ۱۰- سازمان برنامه، سالنامه آماری کل کشور، سال ۱۳۶۵
- ۱۱- سازمان برنامه و بودجه: رشد جمعیت و نیازهای ناشی از آن، ۱۳۶۰
- ۱۲- شیخی (محمدتقی): تحلیل و کاربرد جمعیت شناسی، انتشارات اشراقی، ۱۳۷۲.
- ۱۳- مساواتی آذر (مجید): دیدگاههای جامعه شناسی درباره تغییرات اجتماعی، انتشارات هادی، تبریز، ۱۳۷۲
- ۱۴- مساواتی آذر (مجید): آسیب شناسی اجتماعی ایران، انتشارات نوبل، تبریز ۱۳۷۴

